

– EST. 1991 –

Batthyány Lajos

ALAPÍTVÁNY

Pogrányi Lovas Miklós:

*Russel Kirk szerepe az amerikai konzervatív reneszánsz
kibontakozásában*

Batthyány Lajos Alapítvány Doktori Ösztöndíjprogram 2020/2021

BLA_katedra

A megújulás szele sok fel képpen jelenhet meg meg egy társadalomba. A legritkább esetben alulról jövő kezdeményezésként. Annál gyakrabban érkezik kívülről: ilyen lehet egy új vallás térhódítása, váratlan technológiai fejlemény vagy elemi csapásra adott reakció. Előfordul azonban olyan is, hogy felülről, a szellemi elit önálló, belső mozgásának köszönhetően indul el egy intellektuális forradalom (francia felvilágosodás), mely olykor együtt járhat lelki megújulással is (az Egyesült Államok a polgárháború után).¹ Az amerikai konzervatív reneszánsz az 1950-es években bontakozott ki, ennek okait tárjuk fel alábbi írásunkban. Vizsgálódásunk során kiemelten foglalkozunk Russell Kirk munkásságával.²

A TÁRSADALMI OKOK

Az Egyesült Államokat vállalkozó szellemű emberek alapították. Olyanok, akik nem féltek a változástól, mertek kockáztatni, de határozott elképzelésük volt a jó életről is. Egyszerre volt jelen bennük a keresztény értékrendhez való ragaszkodás és munkált bennük az újrakezdés vágya: kijavítani azt, ami az óházában nem volt megfelelő számukra. Létrehoztak ezért egy olyan alkotmányos rendet, ami pontosan és sajátosan az ő mentalitásuknak volt megfelelő: keresztény alapokon nyugodott, de felekezetiileg semleges volt. Az új rend egyértelműen brit szellemiségű volt,³ de nem monarchikus, hanem szabadelvű. Nem féltek az individualizmustól, mert a közösségtől való gondolkodás teljesen természetes volt ekkor – átjárta a közgondolkodást. Céljuk a negatív szabadság kiteljesítése volt: olyan országban akartak élni, melyben semmi nem korlátozta az egyéni tehetség kibontakozását. Nem volt szabados, de nem is tartalmazott garanciákat ennek elkerülésére: mivel a keresztény erkölcs volt a kulturális paradigma számukra, az egyén moralitását annak belső igényességére bízhatta. Az alapító atyák ezzel olyan rendszert hoztak létre, amely csak vallásos emberek számára volt értelmes,⁴ ugyanakkor nem a semmiből teremtették elő, hanem két és fél ezer év tapasztalatát összegezték benne és megpróbálták a számukra lehető legjobb formába önteni.⁵ Ez a forma kezdetben a tagállamok laza szövetsége volt, melyeket egy mérsékelt hatáskörű szövetségi kormányzat fogott össze. Ez a korlátozott és jól ellenőrzött hatalomra, az egyéni szabadsággal együtt járó felelősségre épülő életforma került veszélybe az XX. század első felében. Az amerikai konzervativizmus társadalmi értelemben ezt az eszményt kívánta megőrizni, illetve helyreállítani.

A gazdasági világválság

Az 1920-as évek bevándorlók újabb tömegeit vonzotta Amerikába. Az addigi nyugodt élet felborult, egymás után nőttek ki a földből a felhőkarcolók, az ingatlanárak az egekbe szöktek. A szesztilalom a szervezett bűnözés addig ismeretlen formáit hozta létre. A régi USA-nak leáldozott. Elterjedt a rádió, létrejött a tömegkommunikáció, s így a változás következményeit felerősítette a változásról való folyamatos értesülés. Az évtized lendületét az 1929-ben berobbanó gazdasági válság megtörte – de a változások dinamizmusa semmit nem csökkent: az amerikai gazdaság olyan recesszióba került, amire a polgárháború óta nem volt példa. 1933-

---

¹ Gertrude Himmelfarb: Egy nemzet, két kultúra. Budapest: KKETTKK, 2020.

² Észrevételeiért köszönettel tartozok témavezetőmnek, prof. Dr. Mezei Balázsnak.

³ Russell Kirk: Amerika brit kultúrája. Budapest: MMA, 2020.

⁴ The Works of John Adams. Boston, 1854, IX, 229. (Levél az első hadosztály tisztjeinek, 1798. október 11.). Idézi: Himmelfarb, 2020. 136. o.

⁵ Russell Kirk: Roots of American Order. ISI, 1974

ban Franklin Delano Rooseveltt lett az Egyesült Államok elnöke, aki teljesen átalakította az amerikai politikai rendszert. Ezt követően az USA sokkal jobban hasonlított egy jóléti államra, mint annak előtte. Óriási kormányzati beruházásokat hajtott végre, hogy teljes foglalkoztatottságot érjen el. Jelentősen nőttek a jóléti kiadások. Sem a történészek, sem a közgazdászok nem értenek egyet azóta sem abban, hogy a New Deal megoldás volt-e a gazdasági válságra, vagy inkább hosszú elhúzódásának elsőszámú oka.⁶ FDR a New Dealen keresztül újradefiniálta az amerikai szabadság fogalmát és ezzel nagy lökést adott a konzervatív mozgalom megszületésének.

A második világháború utáni évekre kiépült Amerikában a modern tömegtársadalom. Az együttélésnek az a formája, ami a mai napig is meghatározó. A kötelező közoktatás és a rádió megjelenése már a húszas évektől kezdődően fojtogatta a spontán, organikusán fejlődő művészetet, elnyomta az emberi kreativitást – vagy kommercializálván azt: új irányt szabott neki. E jelenség a társadalomtudományi gondolkodás fontos témája lett: bal és jobboldali gondolkodók egyre sűrűbben reflektáltak rá.⁷ A konzervatív oldalon C. E. M. Joad brit filozófus-médiaértelmiségi foglalta össze a jelenség lényegét rendkívül pregnánsan:

„A miénket megelőző korokban a tömegek lényegében iskolázatlanok voltak, és ebből kifolyólag a vágyaik és az ízlésük által gyakorolt befolyás is jelentéktelen volt. Nem is volt kérdés, hogy mit tartottak kellemesnek, jónak, szépnek, hiszen ezeknek a dolgoknak a megítélése nem rajtuk múlt. A történelemben először fordul elő, hogy Európában és az Egyesült Államokban az emberek nagy része tud olvasni, valamint van pénze és szabadideje is, amelyben pénzét elköltheti. Az emberiség történetében először létrejött egy olyan iparág, amely arra specializálta magát, hogy ennek a tömegnek a csiszolatlan ízlését stimulálja, majd kielégítse. Ennek az iparnak a dömpingáruai a ponyvairodalom, a mozi és az úgynevezett könnyűzene. Az első az irodalom, a második a képzőművészet és a költészet, a harmadik pedig a zene pótléka. Amikor valaki felemlegeti, hogy a közízlés színvonala ma alacsonyabban van, mint a XVIII. században volt, valójában nem arra gondol, hogy az értelmiség ízlése lenne sokkal rosszabb, hanem inkább arra, hogy a mi társadalmi osztályunkat egy borzalmasan silány színvonalú irodalom, művészet és zene veszi körül, amely a XVIII. században még nem létezett, és amely létrejöttével ma az egész kultúra színvonalát húzza le. „Aki szurokhoz nyúl, szurkos lesz a keze” – mondjuk, és ez a jelenség morálisan éppúgy bemocskol, mint esztétikai értelemben. Igencsak kétséges, hogy egy ember, akit folyamatosan a mozi, a rádió, a könnyűzene és a bulvármagazinok vesznek körül, kivonhatja-e magát ezek hatása alól.”⁸

E szövegrészlet azért tanulságos, mert nemcsak tartalmilag foglalja össze a magaskultúra és a tömegkultúra szembenállását, hanem felismerhető benne egy jellegzetes arisztokratikus szemléletmód is. Az a világlátás, ami a második világháború utáni konzervatív reneszánszt

---

⁶ Paul Johnson: Az amerikai nép története. Budapest: Akadémiai kiadó, 2016. 7. rész. Vesd össze: John Lukács: Az Egyesült Államok 20. századi története. Gyomaendrőd, Gondolat kiadó, 1988.

⁷ Harold D. Lasswell: Propaganda Technique in the World War. Ravenio Books, 1927.

Lazarsfeld, Paul F. Radio and the Printed Page: An Introduction to the Study of Radio and Its Role in the Communication of Ideas. New York: Duell, Sloan, and Pearce, 1940.

⁸ Az idézet Joad: Decadence. C. művéből való (1947, Faber and Faber.) A szövegrészletet Russell Kirk is idézi Szociális igazságosság és tömegkultúra című esszéjében. (A modernitás válsága. Századvég, 2014. ford. Pogrányi Lovas Miklós). Az eredeti esszé megjelenése: The Review of Politics 16, no. 4 (October 1954): 438-51. Saját fordítás.

jellemezte, de a neokonzervativizmust – ami az amerikai jobboldali megújulás következő hulláma – már nem.

A második világháború és következményei

Mielőtt még az Egyesült Államok lakossága szembenézhetett volna a New Deal hatásaival, és levonhatta volna a megfelelő tanulságokat - kiobbant a második világháború. A háborúk során általában megnő a kormányzatok szerepe, nem volt ez másként a második világháború idején az Egyesült Államokban sem. A New Deal idején elindított központosítást nem hogy a hatáskörök széttagolása és a vízfej csökkentés követte volna - épp ellenkezőleg, a centralizáció szintet lépett: a második világháború alatt a központi kormányzat kétszer annyi pénzt költött, mint a megelőző százötven évben. Az amerikai államadósság történelmi csúcsot ért el, amit még napjaink drámai eladósodottsága sem volt képes utolérni, sem nominálisan, sem a nemzeti össztermék arányához viszonyítva.⁹ A háború végére az USA nagyhatalomból valódi világhatalom lett: az amerikai katonák tömegével ismerték meg szellemi óhazájukat, Nagy Britanniát. Felszabadítóként bevonultak Európa nagy kulturális központjaiba. Őket ünnepelte Párizs, Róma, Berlin, Athén és persze London is. Övék lett a világ, ők szabadították meg a nyugati civilizációt a barbarizmustól - gondolták, nem is minden alap nélkül. A második világháború azonban nem volt egyoldalú sikertörténet: az ezerkilencszáznegyvenes években kitörték az első etnikai zavargások (Detroit, 1943). 1944-ben létrejött a Brettonwoodsi egyezmény: nyilvánvalóvá vált, hogy az izolacionizmusnak egyszer és mindenkorra vége. Az újfajta mobilitás a teljes társadalmat átjárta, annak új nyertesei és új vesztesei lettek: Új csoportok jutottak lehetőséghez: megnőtt a médiának és kifejezetten a filmiparnak a befolyása, a világ művészeti fővárosa immár nem Párizs volt, hanem New York. Fellendült a keleti és a nyugati partvidék gazdasága és kultúrája, kirobbanóan sikeressé vált az északi közép ipari centruma (Detroit és környéke) – a nagy iparosodásból azonban kimaradt az agrárius Dél.

KÜLPOLITIKAI OKOK

1944-ben még zajlottak a harcok Európában, Japán még tartotta magát, mikor egy George Frost Kennan nevű, Szovjetunióba akkreditált amerikai diplomata arra lett figyelmes, hogy az oroszok nem egészen szövetségeshez méltó módon viselkednek.¹⁰ A hitleri Németország kifejlesztette az első sugárhajtású repülőgépet, hadrendbe állította a V1, majd a V2-es rakétarendszert, mikor a szovjetek már elkezdték a nyugati diplomaták módszeres elszigetelését az orosz lakosságtól és fokozták a rájuk gyakorolt nyomást. Amerika még gigantikus mennyiségű hadianyaggal, gépekkel, járművekkel, fegyverekkel és gyártási jogok átadásával támogatta a Szovjetuniót, hogy megnyerhessék a második világháborút, mikor amazok már a harmadikra készültek. Kennan hangját azonban csak 1946-ban hallotta meg az amerikai vezetés, miután Kennan elküldte úgynevezett Hosszú táviratát.¹¹ E történelem-fordító szöveg fontosabb gondolatait csak 1947 nyarán ismerhette meg a szélesebb publikum, mikor a

⁹ <http://metrocosm.com/history-of-us-taxes/> Letöltés ideje: 2021. május 30.

¹⁰ George F. Kennan: Emlékiratok. Budapest, AJTK, 2020. 9 – 15. fejezet.

¹¹ Hosszú távirat. 1946. február 22. <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116178.pdf>

diplomata leközölte az X cikket.¹² Ekkorra azonban már lezajlottak bizonyos visszafordíthatatlan folyamatok: Az amerikai művészvilág már a harmincas években lelkesedett a kommunizmusért. A negyvenes évekre pedig már az egész nyugati értelmiséget behálózta a kommunista propaganda,¹³ egyes körök szinte megváltóként tekintettek a Szovjetunióra. Ebben a környezetben, ilyen kommunikációs előzmények után néhány tisztán látó ember nehéz feladata volt megfordítani a közvélemény alapvető attitűdjét.¹⁴ 1947-re a szovjetek már nyíltan ellenségesek voltak Amerikával szemben.

A szerző szembesítette az egész nyugati világot a nemzetközi baloldal stratégiai céljaival. Kifejtette mi vár a világra az elkövetkezendő évtizedekben - látnoknak bizonyult, szavainak ma is döbbenetes ereje van:

1) A kommunisták belakják a nemzetközi civilszervezeteket és testületeket. 2) Fedőszervezetként használják az ifjúsági, női, faji, etnikai szervezeteket épp úgy, mint a szakszervezeteket és más munkaügyi, illetve szakmai szervezeteket. 3) Társutassá teszik a liberális médiumokat, kiadókat és fellazítási célra fogják használni őket. 4) Beszivárognak a nagy nemzetközi szervezetekbe. 5) Beépülnek a történelmi egyházakba és a vallási csoportokba.

Kennan rávilágított, milyen módszerekkel érik el céljaikat:

1) Aláássák a nyugati társadalmak általános politikai és stratégiai potenciálját: megrendítik a nemzeti önérzetet, megbénítják a nemzetvédelmet, társadalmi elégedetlenséget szítanak és megbontják a nemzeti egység minden formáját. Mindenkit arra ösztönöznek, hogy panaszaira ne tárgyalásos úton és kompromisszumra törekedve keressenek megoldást, hanem erőszakos küzdelemmel. Egymás ellen uszítják a szegényt és a gazdagot, a fehéret és a feketét, a fiatalot és az időst, a bevándorlót és az őslakost. 2) Mozgósítják a nyugati liberális közvéleményt a gyarmati rendszer ellen. A függőségi helyzetben lévő népeket az aktuális gyarmattartók ellen lázítják, majd ezt követően elfoglalják a gyarmattartók helyét és ők alakítják ki az új, függőségi viszonyokat. 3) A helyi sajátosságokhoz alkalmazkodva, egyéni módszertant kidolgozva destabilizálják az antikommunista kormányzatokat. 4) A szovjet érdekszférába vont országokban szétzilálják a társadalom organikus szövetét, felszámolják a természetes közösségeket: a nemzetet lakossággá silányítják, melynek tagjai nem lesznek kapcsolatban egymással és ekként közvetlenül a hatalom alá rendelhetők. 5) Egymás ellen hangolják a nemkommunista országok népeit, feszültséget gerjesztenek a nagy európai nemzetek között és viszályt szítanak a kis népek között. 6) Az ellenfelekkel szemben kompromisszumos megoldásokat lebegtetnek, de azokat végül nem fogadják el és kihátrálnak az egyességekből.

A külpolitikai fejlemények rendre alátámasztották Kennan előrejelzéseit: 1949-ben léghőri mintavételekből egyértelműen kiderült, hogy a Szovjetunió sikeres atomrobbantást hajtott végre, és ezzel nem csak, hogy megszűnt az amerikai stratégiai előny, de felmerült a gyanú, hogy hamarosan versenyhátrányba is kerülhetnek, hiszen a konvencionális fegyverzet fejlesztését elhanyagolták a dinamikusan fejlődő atomarzenál nyújtotta hamis biztonságérzet

---

¹² X cikk. Foreign Affairs, 1947. július.

¹³ Stephen Koch: Kettős szerepben. Budapest: KKETTKK, 2014.

¹⁴ Kennan szerepéről írott szövegem a Kommentár folyóirat 2021/2. számában közölt írásomon alapul.

okán. A szovjet atombomba sikeres elkészülését az amerikai adminisztráció 6-8 évvel későbbre várta,¹⁵ így megrendült a külügyi hírszerzésbe vetett bizalom. A megelőző években egymás után robbantak ki a kommunista kémügyek, Klaus Fuchs, Julius és Ethel Rosenberg, Whitaker Chambers, Alger Hiss – ami a belső elhárítás képességeit is megkérdőjelezte.¹⁶ 1949-ben Mao Ce-Tung megnyerte a több mint két évtizede húzódó polgárháborút, így a Föld legnépesebb országa kommunista kézre került. 1950-ben kitört a koreai háború. Az atomfegyvert nem lehetett bevetni, a hagyományos fegyverzet tekintetében pedig a szovjeteknek semmi szégyenkezni valójuk nem volt ekkoriban, harckocsi-fölényük behozhatatlannak tűnt. Semmi nem utalt arra, hogy az amerikaiak képesek lennének a gyakorlatban is fellépni a szovjet térhódítás ellen. A háború fontos precedenst teremtett: megszületett a proxy-háború műfaja, mely végig kísérte a hidegháború történetét és a mai napig velünk él. Kiderült: úgy tud háborúzni egymással két atomhatalom, hogy nem vetnek be nukleáris fegyvert. Következésképp, a háborúzás klasszikus eszköztára ismét felértékelődött, de tovább nőtt a titkosszolgálatok jelentősége is – jóllehet, akik részt vettek a második világháborúban azt hitték, ennél tovább már nem nőhet.

ESZMETÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

Az európai konzervativizmussal szemben az amerikaiak különös jellemzője hogy nincs jól körülhatárolható társadalmi bázisa, és nem osztályalapú.¹⁷ A fentebb bemutatott társadalmi okok mind szerepet játszottak kialakulásában, felhajtóerőként ott állnak mögötte - de mégis, lényegéből adódóan elit műfaj, mely bizonyos vezető gondolkodók, esszéisták, írók, költők, drámaírók, újságírók, publicisták, irodalomkritikusok, egyetemi emberek, akadémiai emberek tevékenységéhez kötődik. E sokszínű társaságból is kiemelkedik néhány fárosz, akiket később, részletesebben is tárgyalunk. Más szellemi mozgalmakhoz hasonlóan az amerikai konzervativizmus is tagolt jelenség. Számunkra azon gondolkodók érdekesek, akik az értékonzervativizmus (*value conservatism*) szempontjából relevánsak. A szabadpiaci konzervatívok, status quo etc. konzervatívok jelentősége másodlagos.

A konzervatív filozófia műfaji jellegzetességei

Az amerikai konzervatív reneszánsz elsőszámú műfaja a filozófiai nagyesszé.¹⁸ Ez az irodalmi forma, a reneszánsztól kezdődően vált mind népszerűbbé a nyugati kultúrkörben. A szisztematikus, német gondolati felépítményekkel ellentétben fokozatosan a francia és a brit filozófia jelentős műfajává vált és az is maradt, még az analitikus gondolkodás térhódítását követően is. A közérthetőséget szem előtt tartó írások a széleskörű befolyásolás igényével

---

¹⁵ John Lewis Gaddis: A hidegháború. Budapest, AJTK, 2020 54. o.

¹⁶ Schmidt Mária: The Hiss Dossier: A Historian's Report (Behind the scenes of the showtrials of Central-Eastern Europe. A few additions to the history of the Alger Hiss case in the USA and the Rajk case in Hungary.) In: New Republic, New York, 1993. nov. 8.

¹⁷ Paul Gottfried: Conservatism in America: Making Sense of the American Right, Palgrave-Macmillan, 2007. Introduction, XIV-XV.

¹⁸ Mezei Balázs: Az egyesület államokbeli konzervatív esszé kialakulása. In: A. James McAdams: A modernitás válsága. Budapest: Századvég, 2014.

íródnak a műveltebb olvasóközönség számára. A francia felvilágosodás szerzői is jellemzően ebben a műfajban és ezen ambícióval alkottak, így az ellenforradalom szerzői is törvényszerűen ezt a formát választották. Így indult útjára az angolszász konzervativizmus, ami Russell Kirk színrelépésével ébredt új öntudatra.¹⁹ Kirk e hagyományt felismerte és egyszersmind létre is hozta az által, hogy kimutatta a szellemi rokonságot a különböző szerzők között. Az általa felállított kánon elsősorban belföldi, amerikai célközönség megszólítására született, így érzékelhető amerikai túlsúly jellemzi a névsort. Kirk műveire jellemzőek az elődök megidézése névzuhatagok, melynek elemei változnak. *Conservative Mind* c. alapvető művének (1953) katalógusa az alábbi fontos neveket tartalmazza. Politikusok: Edmund Burke, John Adams, Alexander Hamilton, Fisher Ames, George Canning, John C. Calhoun, John Randolph of Roanoke, Benjamin Disraeli, and Arthur Balfour. Továbbá brit és amerikai publicisták, költők, regényírók és esszéisták, mint Samuel Taylor Coleridge, Sir Walter Scott, James Fenimore Cooper, Nathaniel Hawthorne, James Russell Lowell, George Santayana, Fisher Ames, John Randolph of Roanoke, Orestes Brownson, John Henry Newman, Walter Bagehot, Henry James Sumner Maine, William Edward Hartpole Lecky, Edwin Lawrence Godkin, William Hurrell Mallock, Leslie Stephen, Albert Venn Dicey, Paul Elmer More, Irving Babbitt. A névsor kiegészíti a francia Alexis de Tocqueville, a tiszteletbeli amerikai. Kirk korai műveiből még hiányzik Christopher Dawson és T. S. Eliot, akik főleg a katolikus kereszténységhez való megtérése (1964) után gyakoroltak rá óriási benyomást.

Kirk az alábbi ismérvek alapján állapítja meg a szellemi rokonságot. Meglátása szerint a XX. század közepén az nevezhető (visszamenőleg is) konzervatívnak, akire jellemző az alábbi vonások többsége: (1) hit a transzcendens erkölcsi rendben; (2) az emberi létezés változatossága és misztikuma iránti szeretet; meggyőződés, hogy (3) az emberi társadalom természetesen tagolt és rétegzett; illetve, hogy (4) szabadság és magántulajdon szorosan kapcsolódnak egymáshoz. (5) A szokások, hagyományok előnyben részesítése a társadalmi mérnökösökkel szemben. (6) Meggyőződés, hogy a társadalmi változások során teret kell hagyni a Gondviselésnek is, nem bízhatunk mindent az emberi értelemre.²⁰ E gondolatok ébresztették fel az amerikai konzervatív reneszánsz első generációját. Ezzel létrejött az a közeg, amelyik megtörte a liberális hegemóniát, és fel tudta tartóztatni mind a kollektívizmus előrenyomulását, mind pedig a haszonelvűség korlátok nélküli térhódítását.

---

¹⁹ Russell Kirk: *The Conservative Mind*. Chicago: Regnery, 1953.

²⁰ Az eredeti hatos kánont Kirk több alkalommal is átdolgozta. Magyar nyelven első alkalommal Mezei Balázs magyarázó, értelmező fordításában volt olvasható az alábbiak szerint:

1. Az embert és a nemzeteket morális törvények irányítják, amelyek végső forrása Isten. 2. A magascivilizációk jellemzője a sokféleség és a változatosság. 3. Az igazságosság azt jelenti, hogy mindenki rendelkezhet azzal, ami jár neki természete, moralitása, munkája, és teljesítménye szerint. 4. Szabadság és tulajdon elválaszthatatlanok. A gazdasági egyenlősítés nem jelent gazdasági haladást. 5. A hatalom veszélyt hordoz, ezért a hatalomnak azon formája optimális, amelyet ellensúlyoz a jogrend, az alkotmány, és a szokások világa. 6. A múlt a bölcsesség tárháza. 7. A mai társadalomnak szükséges van az igazi közösségre, amely nem azonos a kollektívizmussal. 8. Amerika úgy látja, hogy példával kell szolgálnia a világ népei számára, de a világot mégsem formálhatja a maga hasonlatosságára. 9. Az ember nem tehető tökéletessé, de az intézmények és a társadalom sem. 10. A változás és az átalakítás nem azonos: a morális és politikai változás romboló lehet, a közösségek, mint az ember maga, lassú átalakításra szorulnak Mezei Balázs: *Az egyesület államokbeli konzervatív esszé kialakulása*. In: A. James McAdams: *A modernitás válsága*. Budapest: Századvég, 2014.

Kultúrtörténeti és filozófiai előzmények

A filozófia történetét többféle képpen meg lehet írni. Értelmezhető problémafelvetések történeteként, de összeállítható szerzői arcképcsarnok, számbavehető az iskolák, irányzatok. Kutatási területünk ezúttal egy sajátos szempontot is megenged: rövid kitekintéssel kell élnünk, a nagy kultúrnyelvek jelentőségét illetően.

A nyugati középkort a latin nyelv dominálta, mely a reneszánszban soha nem látott virágkorát érte el, amikor is egyes tudósok olykor még a klasszikusoknál is jobban beszéltek latinul. Ám a protestáns reformációt követően a latinitással szemben, először is a bibliafordítások alakjában, megjelent a nemzeti nyelvek nagy hulláma – más megfogalmazással élve: a nagy európai kultúrnyelvek születése. A XII. században megszületik az irodalmi olasz, majd némi késéssel az francia, az angol és a *Hochdeutsch*. A XV. században Európa közepe még Itália, de a XVII. század már a franciáké. Ahogyan Szerb Antal fogalmazott, ebben az időszakban „Európainak lenni annyi mint franciának lenni.”²¹ A XVIII. században fokozatosan felülkerekedik a német nyelv és megőrzi primátusát egészen a XX. század elejéig, melynek során az angol szerez hegemoniát. Az adott kultúrnyelv időszakos uralma azonban sosem jelent kizárólagos dominanciát. A XVIII. század hiába Goethe kora, a francia felvilágosodás megváltoztatja az egész európai gondolkodás karakterét. Hasonlóképpen a germán XIX. században August Comte nyomán üti fel a fejét a pozitívizmus, mely újabb formájának iskoláját az osztrák fővárosban hozza létre az 1920-as években, ám a Bécsi kör tagjai az Anschluss okán szétszéledtek a nagyvilágban. A XX. század is csak azzal a megszorítással nevezhető az angol nyelv nagy századának, ha hozzátesszük, hogy Amerika legnagyobb tudósainak túlnyomó többsége az öreg kontinensről származott. Amerikai társadalomtudomány nincs német emigránsok nélkül. Amerikai filmművészet nincs a magyarok nélkül. A francia gyökerű, német területen szárbaszökkent pozitívista/analitikus gondolkodási módszer (és mentalitás) igazi hazája a Nagy-Britannia és az Egyesült Államok. Nem véletlen, hogy az ellenhatás is itt szökken szárba. A XX. századi angolszász konzervatívizmus filozófiai értelemben erre a jelenségre adott válasz.²² A konzervatívizmus karakterét ezért hosszú időn át az angol gondolkodásmód, a történelmi események brit értelmezése hatja át. A politikai gondolkodást természetesen mindig befolyásolja a pillanatnyi érdek. A szerzők sosem alkotnak teljes szabadságban, korlátok nélkül. Még az őszintén művelt politikai gondolkodás is összefüggéseket takar el, és a politika kommunikációhoz hasonlóan tabukat teremt. Az egyik ilyen legfontosabb, konszenzusosan marginalizált összefüggés a német kultúra, a német szellem Amerikára gyakorolt hatása. E téma kifejtésére egy önálló doktori disszertáció is kevés lenne, e helyen megelégszünk azzal, hogy az amerikai politikai gondolkodásra különösen nagy hatást gyakorló szerzők esetében felhívjuk a figyelmet a német származás jelentőségére.²³

²¹ Szerb Antal: A világirodalom története. A franciák nagy százada c. fejezet. Budapest: Révai, 1942.

²² V.ö. George H. Nash: The Conservative Intellectual Movement in America Since 1945. NYC: Basic, 1976.

George H. Nash: Reappraising the Right: The Past and Future of American Conservatism. 2009.

Roger Scruton: The Meaning of Conservatism, Palgrave Macmillan, 2014.

Paul Edward Gottfried: Making Sense of the American Right. 2007.

²³ Hannah Arendt, Waldemar Gurian, Reinhart Koselleck, Erik Kuehnelt-Leddihn (OMM), Ludwig von Mises, Hans Joachim Morgenthau, Karl Paul Reinhold Niebuhr (már Amerikában született német protestáns kultúrájú

Konzervatív körökben elterjedt nézet, hogy a politikai filozófia a XX. század első felében a pozitivistá tudományosmény és a marxizmus előretörése nyomán válságba jutott. A kor legnagyobb gondolkodói nem műveltek politikai filozófiát, a baloldali politikai gondolkodás pedig ideológiává silányult.²⁴ Ez az állítás annyiban állja meg a helyét, amennyiben sterilen csak a főáramot vesszük figyelembe – de akkor sem teljesen. Az őszinte, a politika lényegéhez tartozó problémafelvetések nem szűntek meg a fősodorban sem – elég, ha csak a következő személyek politikafilozófiai írásaira gondolunk: Georges Bernanos, Ludvig Klages, Jacques Maritain, valamint Carl Schmidt, Oswald Spengler, Hans Freyer és a német konzervatív forradalom többi alakja.²⁵ De való igaz, hogy a legtöbb eredeti politikai gondolkodó ekkoriban már az esszé műfaja felé fordult.²⁶ Mindazonáltal születtek szisztematikus művek is.²⁷

AZ AMERIKAI KONZERVATÍV RENESZÁNSZ FONTOS SZERZŐI

Az eddig vázolt adottságok és történések az amerikai konzervatív megújulás előzményét jelentik, de közvetlen kiváltó okként mégsem lenne pontos hivatkozni rájuk. A *reneszánsz* kifejezés használatát éppen a filozófiatörténeti párhuzama indokolja: bizonyos nagyformátumú személyiségek színrelépése, akik írásaikkal, előadásaikkal, személyes fellépésükkel új irányt szabtak a történéseknek. E személyek közül William Frank Buckley Jr., Friedrich A. Hayek, Eric Voegelin, Richard M. Weaver, Robert Nisbet, Molnár Tamás, Leo Strauss és Russell Kirk érdemel kiemelt figyelmet, utóbbi személy munkásságát részletesebben is megvizsgáljuk.

Friedrich A. Hayek

Hayek bécsi volt, ám felmenői a Kárpát-medence távoli szegleteiből származtak: Aradról, Brünnből, és zömében csehek voltak. A Bécsi Egyetemen szerezte képesítését, a közgazdasági tanulmányok mellett jelentős humán műveltséget is elsajátított: elsősorban filozófiát és pszichológiát. Közgazdasági elméleti művei az emberi természet valódi ismeretén alapulnak. *Az Út a szolgaságba*²⁸ már londoni tartózkodása idején jelent meg angol nyelven. 1944-ben adta ki Nagy Britanniában a Routledge, illetve Amerikában a Chicago University Press és ezzel azonnal berobbant a köztudatba. Számos más írása közül ez gyakorolta a legnagyobb hatást az angolszász konzervatív gondolkodásra.²⁹ A gazdasági tervezés diktatúrához vezet – állítja

---

közegben nőtt fel), Wilhelm Röpke (Svájc), Alexander Rüstow, Carl Schmitt, Joseph Alois Schumpeter, Alfred Schütz, Paul Tillich,

²⁴ Egedy Gergely: *Konzervatív gondolkodás és politika az Egyesült Államokban*. Budapest: Századvég, 2014. Láncki András: *A XX. század politikai filozófiája*. Budapest: Helikon kiadó, 2007.

²⁵ Ernst Jünger, Arthur Moeller van den Bruck, Othmar Spann. Bővebben: Karácsony András. *A konzervatív forradalom utópiája a két háború közötti Németországban*. Századvég, 2005.

²⁶ Amerikában: Irving Babbitt, Thomas Elmer More. Nagy Britanniában: T. S. Eliot, Christopher Dawson, Michael Oakeshott, Hilaire Belloc, C.S. Lewis, Gilbert Keith Chesterton. Spanyolországban: Ortega y Gasset.

²⁷ Kecskés Pál: *A keresztény társadalomelmélet alapelvei* (1938) kiváló szisztematikus mű. A második világháború időlegesen ellehetlenítette a könyv lefordítását idegen nyelvre, a szovjet megszállás alatt pedig ez már fel sem merülhetett. A könyv így megmaradt a magyar nyelv börtönébe zárva. Merőben más karakterű, ellenben óriási hatású mű Julius Evola: *Lázadás a modern világ ellen* (1934) c. magnum opusa, mely azonban csak jóval a szerző halála után jött divatba.

²⁸Friedrich August von Hayek: *The Road to Serfdom*. London: Routledge, 1944.

²⁹ *A Végzetes önhietség*, ugyancsak széleskörben hivatkozási alap. Eredeti cím és megjelenés: *Fatal Conceit*, 1988

Hayek 1944-ben, a London School of Economics oktatójaként. Egy olyan országban, ahol éppen hadigazdaság volt, jegyrendszer, és az egyéni szabadságjogokat a háborúra való tekintettel jelentősen korlátozzák. A mű igencsak időszerű volt, hiszen nem lehetett tudni, hogy a brit kormány mit fog megtartani azon kompetenciákból, melyeket magához ragadt a háború okán. Ugyanez a kérdés kínozza az amerikaiakat is, így gyorsan magukévá tették a gondolatot: a szabadpiac képes ellensúlyozni az egyre hízó, növekvő államot. Hayek kifejtette, a kollektívizmus ugyanis minden formájában inherensen totalitárius. Felhívta a figyelmet, a nemzetiszocializmus eredendően és elsősorban szocializmus. A fasizmussal együtt nem a szocializmusra adott ellenreakciók, hanem sokkal inkább annak szükségszerű következményei. Hayek a szolgaság útja helyett a klasszikus liberalizmus és az individualizmus elhagyott útját ajánlotta. Hatására a libertárius mozgalom jobboldali irányzata megerősödött és fontos szellemi muníciót kapott. Igazán nagy hatását azonban nem az individualizmust támogató pozitív állításaival, hanem a kollektívizmussal szemben megfogalmazott frappáns kritikájának köszönheti.³⁰

Eric Voegelin

Kölnben született 1901-ben katolikus, bécsi anyától és evangélikus német apától – őt magát apja hite szerint keresztelték. Az Anschlussig Ausztriában élt, ám ekkor közismert nemzetiszocialista-ellenes nézetei miatt menekülnie kellett. Hayekhez hasonlóan idegenkedett attól, hogy konzervatívként határozza meg magát, ám ez az ő esetében sem okozott problémát: az amerikai konzervatívok olvasták, értelmezték műveit és gondolatot merítettek belőle. Voegelin elsősorban modernitás kritikájával gyakorolt hatást a tengerentúlon. Nevezetessé vált Hannah Arendt-tel a modern totalitárius rezsimekről folytatott vitája. Arendt meggyőződése szerint a totalitarizmus merőben modern jelenség, míg Voegelin szerint a késő középkori gnosztikus eretnekségre vezethetők vissza, melyek a földi paradicsom létrehozását tűzték ki célul. Új politikatudomány (1953) c. művében Joachim de Fiore jelenik meg ősbűnősként.³¹

Richard M. Weaver

Weaver North Carolina szülötte, a második világháború után a déli agráriusok szellemi vezető egyénisége volt. Legismertebb munkája, az *Ideas Have Consequences* (1948) címet viseli és a nyugati civilizáció hanyatlásának okait keresi benne. E jelenség gyökereinek feltérképezése az angolszász konzervatívizmus egyik fő témája. Eric Voegelin és Christopher Dawson a reneszánsz (a világi gondolkodás térnyerése), Hillaire Belloc a reformáció korára (a nyugati keresztény kultúra egységének megbomlására) vezeti vissza az előzményeket. Molnár Tamás munkássága korai szakaszában ugyancsak a reneszánszra, később pedig egészen az antikvitásig megy vissza! Weaver szerint a modernitás fő bűne a keresztény ontológia megtagadása, minden későbbi baj ebből származik. A fő bűnös William of Ockham: a nyugat hanyatlásának kezdete ekként a nominalizmus elfogadása lenne. Weaver kifejti, a mai nyugati világ kibontakozása a

---

³⁰ Bővebben: Megadja Gábor: A szabadság reakciós harcosai - A haladó politika közép-európai bírálata. Budapest: Századvég, 2019.

³¹ Voegelin iskolateremtőnek bizonyult a politikai realizmus területén is, legismertebb tanítványa Tilo Schaber. Voegelin határáról bővebben: Ellis Sandoz: The Voegelinian Revolution: A Biographical Introduction.

vallás elhagyásának története, és a metafizikaellenesség az univerzálé-vitával kezdődött. Weaver védelmébe veszi a skolasztikus fogalmakat, részletesen megvizsgálja a formákat. A szerző számára személyes fájdalmat jelentett a déli életforma megszűnése. A déli agrárius konzervatívokhoz hasonlóan az amerikai művelődés lényegét az európai gyökerekhez való kapcsolódásban látja.

Robert Nisbet

Robert Nisbet, Russell Kirkkal szemben úgy látta, hogy a konzervativizmus is modern ideológia, melynek története a francia forradalomra adott reakcióval kezdődik. A konzervativizmus kilenc alapkövét azonosítja be.³²

1. A vallás elsőrendű jelentőséggel bír minden nemzet életében. Ez teremti meg a természetes közösségek belső kohézióját, előfeltétele az etikának és a bizalomnak.
2. A társadalom stabilitásának alapja a monogám házasságra épülő család.
3. Az emberi képességekben, teljesítményben és kiválóságokban nagy különbség van az egyes emberek között. Ha ezt felismerjük, belátjuk, hogy a kollektivizmus lehetetlen.
4. A tulajdonhoz való jog az ember személyiségében gyökeredzik. A konzervatívok mindent tisztelnek, ami emberi munka, emberi kreativitás gyümölcse.
5. Az emberi önazonosságot alapvetően befolyásolják olyan külső tényezők, mint a tér, az idő, az ősök, a barátok és a környezetükben lakók.
6. A szubszidiaritás elve: minden politikai hatalmat a lehető legalacsonyabb és legközvetlenebb szintre kell delegálni.
7. A törvényeknek a hagyományból, a szokásból és a bevált gyakorlatból kell származnia, nem pedig létrehozni kell ezeket.
8. A hatalmat lehető legteljesebb mértékben decentralizálni kell.
9. A társadalmat el kell választani a politikai államtól: meg kell őrizni a polgári társadalom és a gazdaság autonómiáját.

Nisbet szerint a liberalizmus legnagyobb hibája, hogy a társadalom alapvető egységének az egyént tekinti, nem pedig a személyek szabad társulását. A valódi hatalom nem származhat az egyéntől, csak és kizárólag az egyének önkéntes társulásából. Nisbet előre jelezte, hogy a liberalizmus idővel kollektivizmushoz vezet: az egyénből nem vezethető le semmilyen politikai rend, tekintély nélkül nem tartható fenn a szabadság sem. Ezt idővel a liberálisok is érzékelné fogják és ekkor majd az államhoz fordulnak, attól remélik majd illúziójuk megmentését. Napjaink progresszív forradalma alátámasztja e sejtést.

Molnár Tamás

Molnár Tamás 1921-ben született Budapesten katolikus családban, egyetemei tanulmányait Belgiumban végezte. A második világháború alatt bekapcsolódott a katolikus ellenállásba, amiért Dachauba internálták, de a fogságot túlélte. A háború után kivándorolt az Egyesült Államokba és 1949-ben doktorált a Columbia Egyetemen. Az akkor megszerveződő amerikai konzervatív mozgalomba Russell Kirk nyitotta meg számára kapukat, akivel hosszú ideig jó barátságot is ápolt. Kirk a többi magyar menekülthöz hasonlóan egyengette Molnár útját,

---

³²Bradley J. Birzer: The Conservatism of Robert Nisbet. The Imaginative Conservative. 2018. január 7.

közreműködésének köszönhetően Molnár rendszeres publicistájává vált a *Modern Age* és a *National Review* konzervatív folyóiratoknak. Noha Molnár munkássága szervesült az amerikai konzervatív mozgalomban,³³ saját bevallása szerint valódi intellektuális közege mindig a francia konzervativizmus maradt. Az amerikai intellektuális közéletbe 1961-es *Decline of the Intellectual* c. művével robbant be. Saját álláspontját visszatérően elkülönítette a tradicionalistákétól (noha annak szokás őt tartani), de különösen a konzervatív liberálisoktól és pláne a neokonzervatívoktól. Leginkább perennialistának nevezte magát.³⁴ Molnár Tamás legnagyobb hozzájárulása az amerikai gondolkodáshoz 1) az utópikus gondolkodás rendszeres kritikája, 2) a modernitás csődjének történelmi és filozófiai kibontása, illetve az ellenforradalom – mint pozitív kifejezés – bevezetése a köztudatba. Nélküle feltehetőleg nem tudatosult volna az amerikai közéletben: a szocializmus és a liberalizmus rokon ideológiák: előbbi nyíltan kollektivistá, a második pedig idővel abba torkollik, mert mindkettő a progresszió fájának gyümölcse.³⁵

Leo Strauss

A premodern gondolkodáshoz való visszatérés leghatásosabb kifejtője az ateistává váló, ám német ortodox zsidó származású Leo Strauss. Munkásságának legismertebb és leggyakrabban említett problémafölvetése a historizmus kritikája – a természetjog védelmében. Voegelinhez és Hayekhez hasonlóan ő is idegenkedett attól, hogy konzervatívként határozza meg magát – ennek ellenére jelentős hatást gyakorolt már a konzervatív reneszánsz első hullámára is. Valódi jelentősége azonban inkább a neokonzervatív mozgalom kialakulásában érhető tetten.³⁶ Ismertsége és elismertsége annak ellenére jelentős Amerikában, hogy éles kritikával illette magát a szellemi irányzat alapítót, Edmond Burke-öt. Még pedig éppen azon az alapon, ami az angolszász konzervativizmus legbelsőbb lényegéhez tartozik: tudniillik a fennálló, az esetleges, a történelmileg meghatározott szokások és intézmények védelme.

---

³³ George H. Nash: *The Conservative Intellectual Movement in America Since 1945*.

³⁴ Mezei Balázs: *Thomas Molnar's Place in American Conservatism*. *Modern Age*, 2015. június 15. 38. o.

³⁵ Meg kell említenünk, nem molnár tamás volt az egyetlen magyar gondolkodó, aki hatást gyakorolt az amerikai konzervatív mozgalomra. Rajta kívül több vagy kevesebb befolyással, de hatást gyakoroltak az amerikai konzervativizmusra: Csíkszentmihályi Mihály, Habsburg Ottó, Jáki Szaniszló (Stanley L. Jaki), Kékes János (John Kekes), Kertész István Dénes (Stefan Denis Kertesz), Lengyel Alfonz, John Z. Levay, Lukács János (John Lukács), Machán Tibor Richárd (Tibor Richard Machan), Menczer Béla, Kolnai Aurél, John Lukács, élete kései szakaszában Mannheim Károly (Karl Mannheim), valamint Polányi Mihály (Michael Polanyi), Stefan Possony.

³⁶ Strauss filozófiájáról bővebben lásd: Láncki András: *Modernség és válság. Leo Strauss politikai filozófiája*. Budapest: Pallas Stúdió–Attraktor Kft., 1999.

Straussnak a neokonzervatívokra kifejtett hatásáról bővebben: Békés Márton: *Az Amerikai neokonzervativizmus: egy kisiklott ellenforradalom*. Budapest: Századvég, 2008.

A KONZERVATIVIZMUS PROGRAMJA

Az 1953-as *Conservative Mind* megjelenésével Russell Kirk az amerikai jobboldal sztárja lett. Hagyomány-tisztázó könyve azonban számos kérdést felvetett olvasóiban – az egyetemi és akadémiai emberekben, politikusokban egyaránt. A visszajelzések alapján megszületett az elhatározás: írnia kell egy olyan könyvet, amelyik nem a múltat értelmezi, nem csak a háttérrel festi meg, hanem előre mutat: reflektál a kor aktuális problémáira. Így született meg nagyon hamar, már 1954-ben az „*A Program for Conservatives*” című háromszáz oldalas mű. Ebben Kirk tíz fogalom köré csoportosítja a kortárs amerikai társadalom problémáit. A *Conservative Mind*-hoz képest ez a munka kevésbé alapos: gyakoriak a félbehagyott, majd másutt folytatódó gondolatok, sok az ismétlődés. De mindig ott van azonban a háttérben a két legfontosabb fegyver: a humor és a filozófiai műveltség. Kirk könyvét saját hatáskörének szigorú megvonásával kezdi. A mű első mondat egy Nietzsche idézet: „A politikában az egyetemi tanárnak a komikus szerepe jut.” Siet leszögezni, hogy noha korábban ő maga is egyetemi ember volt, igyekszik elkerülni a gögös értelmiségi mértékvesztését. Noha arra vállalkozik, hogy bemelegedjen a politikai szakkérdések (*political policy*) „sötét és véres területére”, nem akar és nem fog ideológussá válni.³⁷ Leszögezi: a politikaelmélet alkotás során az ember mindig hagyjon teret a Gondviselésnek, kalkuláljon a véletlennel, és vegye figyelembe a szabad akaratot, illetve bízson a bölcsességben.

A könyv tagolása maga is igen szellemes: tizenkét fejezetből épül fel, melyből tíz egy-egy probléma feldolgozása. Az előttük álló fejezet a „Kik a konzervatívok” címet viseli, ám a legelső cím: a Gorgó feje. Kirk azt sugallja, hogy a működő politikára való reflektálás voltaképpen szembenézés a Gonosszal, melynek a tekintete kővé dermedt, mert a földi borzalmak mélysége tárul föl abban!

Közel hét évtizeddel a mű születése után, a későbbi fejlemények felől nézve már könnyen meg tudjuk ítélni, hogy Kirknek miben volt igaza és miben tévedett. Helyzetelemzése bravúros volt, megállapításai máig érvényesek, jóllehet a hangsúlyok eltolódtak: bizonyos problémák a hétköznapijaink részévé lettek és megtanultunk együtt élni velük, megint mások pedig elhatalmasodtak rajtunk Kirk először is leszögezi: a tömegek korában élünk. A modernitás uniformizálja és egysíkúvá teszi az embert, sterillé lúgozza a politikát és eltompítja a gondolkodást is (*problem of the Mind*). A zsarnokság kétfejű szörnyetegként néz ránk melyből az egyik a szocializmus, a másik azonban a haszonelvűségre épülő demokráciáé (democratic despotism). Ha fel akarjuk venni a harcot a jelenséggel, akkor meg kell menteni a tudomány szabadságát (liberal learning), mely úgy tartozik hozzá civilizációnkhoz, mint a valláshoz az Egyház jelenléte. Jövőbe látott, mikor kijelentette: a szabad tudományt meg kell menteni az esélyegyenlőségtől.³⁸

A liberalizmus legnagyobb győzelem a politika kiüresítése, instrumentalizálása volt: a liberális antropológia lehasította az emberről személyiségének igen fontos jegyeit: egyoldalú, kalkuláló, racionális lényként látja és láttatja. Azt sugallja: ha az egyén racionálisan közelít élete problémáihoz, akkor meg is tudja oldani őket és feltétlenül boldoggá tehető. A

³⁷ V.ö. A konzervativizmus a XX. században nem más, mint az ideológia tagadása (H. Stuart Hughes). Idézi: Kirk 1954. *Program for Conservatives*. Regnery, 1954. Első fejezet: *The Gorgon's Head*.

³⁸ Im. 58. o.

konzervatívok nagy kihívása ezért visszahozni az érzelmeket a politikába (*Problem of the Heart*): szembenézni saját örömeinkkel, félelmeinkkel. A cél nem az, hogy politikai keresztények legyünk, hanem az, hogy a kereszténységet visszacsatornázzuk a politikába.³⁹

A világ egy hatalmas kozmopolisszá vált. A Haladás kiüresítette a modern embert: szétzilálta a természetes közösségeket, megöli az alkotókedvet. Szimbóluma az ötvenes években a rádió, melyből a zene szól a kisgyermeknek, akihez már nem az édesanyja énekel esténként. Az ötvenes évek tömegkultúrájának szimbóluma a juke-box, mely a háttérzajt biztosítja az élőzene helyett. Pusztul a világ természetes sokszínűsége, az ingerek egysíkúvá válnak. A harmadik probléma tehát a társadalmi méretűre dagadt unalom (*Problem of Boredom*). Ennek ellenhatásaként jelenik meg a nemi szabadosság, illetve az elfajzás (promiscuity and perversion). Ennek jellegzetes illusztrációja Alfred Kinsey tudományos munkássága.⁴⁰

A társadalmat nem csak a liberalizmus individualizmusa fenyegeti, hanem a szocialista kollektívizmus is. Mindkettőnek ellenszere a valódi közösség: azon emberi viszonyok, melyek identitásunkat adják: a család, a polgári társadalom különböző civil szervezetei, a lakóhely, a tájegység, ahol otthon érezzük magunkat és a hazánk. A természetes közösségeinkhez való kötődés adja a gazdaság működésnek kereteit: itt alakul ki a bizalom, ami a tisztességes csereügyeletek előfeltétele.⁴¹ A természetes közösségeinkre óriás veszélyt jelent a jóléti állam, mely átveszi a család és a civil társadalom alapfunkcióit (*Problem of Community*).⁴² A kollektívizmustól csak az védhet meg bennünket ami az individualizmustól is: az egyének szabad társulása valamilyen közösségi cél érdekében a klub, egyletek, a plébánia/parókia, a szakmai vagy jótékonyági alapon szerveződő önkéntes intézmények. A politikát ezeken az önkéntes társulásokon keresztül lehet befolyásolni. A közösségek megmentésének másik fontos bástyája az oktatási intézmények kézbentartása: az iskola, a kollégiumok és szakkollégiumok, főiskolák és egyetemek mind a közösségépítés helyei.

---

³⁹ Im.100.

⁴⁰ Kinsey: *Sexual Behavior in the Human Male* 1948-ban, illetve *Sexual Behavior in the Human Female* 1953-ban óriási vihart kavart az Egyesült Államokban. E művek tekinthetők a bináris nemi felosztást tagadó gender-ideológia alapműveinek. V. ö. Kinsey-skála.

⁴¹ V. ö. Wilhelm Röpke: *The Social Crisis of Our Time*. 1950.

⁴² Kirk-re nagy hatással volt az ötvenes években William A. Orton. Különösen *Az állam gazdasági szerepvállalása* című könyvében a pápai enciklikák fényében tárgyalja a kommutatív és a disztributív igazságosság fogalmait. Kirk rendszeresen idéz ebből a műből. „A disztributív igazságosság „elosztó” jellege nem azt jelenti, amit a közgazdaságtanban a „kínálatról” szólva a javak és szolgáltatások egy adott kínálatának nevezünk, ugyanis az állam hagyományos értelemben nem jelenik meg a kínálati oldalon. Am korunk erősen centralizált országaiban mégis ez a koncepció terjed. Eszerint az államnak a legkülönbözőbb javakat és szolgáltatásokat kell biztosítania az állampolgárok széles tömegei számára, akár a gazdasági realitásokon túlmenően is. Ez a gondolat nyilvánvaló okokból népszerűsége tette: kezdve egyesek természetes altruizmusától, a politikai haszonlesésen keresztül egészen a leplezetlen osztályérdekekig. Lássuk világosan: mióta a szervezett munkásság meghatározó politikai erővé vált, már nem elégszik meg azzal, amit a szakszervezetek nyújtanak számára (...), hanem igényeket támaszt – mondjuk így –, keresletet generál a számára nyújtandó állami szolgáltatásokra. S a kérdés nem az, hogy ezek a kívánalmak igazolhatóak-e vagy sem, mert nyilván azok: mindannyian akkor lennének boldogok, ha a jó tündér mindent megadna nekünk, amire csak vágyunk, mint a mesében. A probléma az, hogy ez a gondviselészerű jóléti állam kényszer hatására és elfogultan, a kedvezményezett javára cselekszik. Nem is beszélve arról, hogy ennek az osztogatásnak megvannak a maga határai és kevésbé lenne fájdalmas ezt időben felismerni, mint a káros következmények beállta után felvenni a harcot.” (saját fordítás)

A jóléti társadalmak elkényeztették az egyént. Az szükségletek problémájának (*problem of Wants*) fő kérdése: miként különböztessük meg egymástól a jogos és jogtalan igényeket. A fogyasztói társadalom és a liberális közgazdaság a fogyasztás végtelen ösztönzésén alapul. A mesterségesen generált igények kielégítése a gazdaság működésének lényegéhez tartozik, így a lakosság egyre több pénzt keres, egyre többet fogyaszt - és mégis: egyre frusztráltabb, egyre elégedetlenebb. Kirk figyelmeztet: a nagy tervezők, akik csak a hatékonyság és az innováció kategóriáiban gondolkodnak - jelen vannak az Egyesült Államokban is. Ha a gazdaság és a politika elhagyja a keresztény alapokat, akkor nem lehetséges tovább ellenállni a kommunizmusnak sem.

A rend a szokásokból következik (*problem of Order*). Ha az amerikaiak a közbiztonság helyreállításában reménykednek, akkor mindenekelőtt saját intézményeiket kell tisztelniük. Még akkor is, ha azok körülményesen működnek, akkor is, ha azok nem eredményeznek olyan jólét növekményt, mint egyes európai eljárások - és itt Kirk az öreg kontinensen éppen kibontakozó szociáldemokráciára gondol, illetve a rendkívül költséges jóléti államok kiépítésére.

A hatalom a megkötöttségektől és az ellensúlyoktól való függetlenség állapota (*problem of Power*). A konzervatív gondolkodók többnyire egyöntetűen osztoznak a felismerésben: az emberi természet rosszra hajló, és a korlátok nélküli hatalom visszaéléshez, zsarnoksághoz vezet. A klasszikus liberalizmus megfogalmazta azokat az eszközöket, melyek a hatalom kordában tartásához szükségesek. A klasszikus liberálisok helyes felismeréseit azonban gyakorta helytelen antropológia meglátásokkal egészítették ki, amennyiben az embert alapvetően jóindulatú és racionális lényként kezelték. A helytelen antropológiai megközelítés veszélyes politika fejleményekhez vezetett: így született meg először a népszuverenitás gondolata, majd az erre épülő demokrácia koncepciók. A népre való hivatkozás az elnyomás új formáit teremtette meg és sokkal nagyobb igazságtalanságokat eredményezett mint a társadalom arisztokratikus berendezkedése.

Kirk leszögezte: nem hisz az összeesküvéselméletekben. De gyorsan hozzáteszi: a kommunisták XX. századi összeesküvése tény, az amerikai külpolitikára gyakorolt hatásuk tagadhatatlan (*problem of Power*).⁴³ A lopakodó szocializmus kapcsán figyelmeztet: az csak addig lopakodik, ameddig totalitáriussá nem válik: ez azonban elkerülhetetlen, mert a természetéből következik. Az ötvenes évek amerikai szocialistái még ártalmatlan, jószándékú, kedves emberek. Csupa szép szóval édesgetik magukhoz a szavazókat, a (szekuláris értelemben vett) emberi méltóságra és az emberi jogokra hivatkozva. Azok, akik a valódi szocializmust felépítik, már kegyetlenek lesznek és ezeket fogják elsőként félreállítani az útból, mint zavaró tényezőket. Hiszen az úttörők nem valók másra, mint hogy aláássák a társadalom rendjét. Ezt válthatja majd fel az Új Rend. Az Új Rend jóléti intézkedések ígéretével fog elkezdődni – jósolta igen találóan Russell Kirk 1954-ben. Az akkor még gyermekcipőben járó ENSZ kapcsán ugyancsak szkepszisének adott hangot: a nemzetközi szervezetek legfeljebb arra jók, hogy bizonyos etikai normákat javasoljanak és elősegítsék az ésszerű párbeszédet. De azt feltételezni, hogy egy szupranacionális szervezet világállammá fejlődve megteremtheti a világbékét: teljesen irreális elvárás. A nagy egész nem lehet jobb mint a részek, melyből összeáll. Az ötvenes évek megdöbbentő élménye a lojalitás – a hazánk iránti, ki nem követelhető,

---

⁴³ Im. 260. o.

szeretetteljes hűség – válsága volt (*problem of Loyalty*). A hazaszeretet nem iktatható törvénybe, de az oktatási rendszer, saját kultúránk és történelmünk megismerése közelebb visz bennünket a legtágabb közösségi színterünk tiszteletéhez és szeretetéhez. A lojalitás hiányát a tudatlanság okozza: az amerikaiak az egyre silányabb oktatási rendszer miatt nincsenek tudatában, hogy melyek azok az értékek, melyeknek jólétüket köszönhetik.⁴⁴

A konzervatív gondolkodásnak két fő forrása van: a természetjog és a hagyományelv. Kirk mindkét pillérré támaszkodott, de utóbbira jellemzően sokkal erősebben. Úgy látja, Amerika sikere azon múlik, hogy vezetői, és szellemi-művészeti elitje képes-e bölcsen megítélni mi az, ami megőrzésre érdemes és mi az, amit el kell engedni annak érdekében, hogy az ország rugalmasan reagálhasson a változásokra (*problem of Tradition*). Kirk szerint a konzervatívoknak szembe kell szállniuk az „értelmiségekkel” (ez a korabeli konzervatív szóhasználatban elsősorban a liberális és a marxista doktriner társadalomtudósokat jelöli). Szembe kell szállni azokkal, akik szerint minden bölcsesség csak a racionalitásból és a formális iskolai képzésből ered. Meg kell őrizni a természetes tagolódás rendjét: mind földrajzi, mind pedig társadalmi értelemben. Megőrizhető és felvállalható az *osztály* fogalma, mely azon emberek csoportját jelöli, akik valamilyen egységet alkotnak a közös műveltség, a közös hivatás vagy közös származás alapján. Meg kell óvni a városokat attól, hogy a személytelen, tömeges együttélés helyszínei legyenek. Ebben kulcsszerepet játszik a család, a vallási felekezetek és a civil társulások jelentősége.

Problémafelvetései Russell Kirk közül a legalaposabban a társadalmi igazságossággal (*problem of Social Justice*) kapcsolatosakat gondolta át legmélyebben: Ennek bajnokai szembe akarják fordítani egymással a gazdagot és a szegényt, az erőset és a gyengét, az okosabbat és a szerényebb képességűt. Tagadják a társadalom természetes tagozódását, az örökséghez való jogot.⁴⁵ Kirk kifejti: mind a filozófus, mind pedig a keresztény ember számára evidens, hogy a „társadalmi igazságosság” valós tartalommal bír, nem csupán üres kifejezés. A felebaráti szeretet és az engedelmség szorosan összefüggenek az igazságos társadalom keresztény ideáljával. Az ókori hagyomány is kizárólag akkor tekintett igazságosnak egy kormányzást, ha az megfelelt azoknak a magatartási szabályoknak, amelyek az igaz ember életvitelét is meghatározzák. Ennek az allegóriája Platón állama is. Kirk könyvének ebben a fejezetében a szekuláris érvelést kifejezetten vallásira cseréli fel. Megfogalmazása szerint a Mindenható a közösségi életben a felebaráti szeretet parancsát adta nekünk. Az igazságos társadalom mindenki számára lehetővé teszi, hogy a számára legalkalmasabb munkát végezze méltányos fizetésért cserébe. A jól működő társadalom mozgatórugója ezért az együttműködés, nem pedig az osztályharc. A jogállamiság alapja az összefogás, a kötelességek teljesítése és a vele arányos ellentételezés. Meglátását egy Burke idézettel támasztja alá, mely meglátása szerint a disztributív igazságosság keresztényi megfogalmazásában:

„Az embereknek joguk van munkájuk gyümölcseihez és mindazokhoz az eszközökhöz, amelyek munkájukat gyümölcsözővé teszik. Joguk van szüleik szerzeményeihez és ahhoz,

---

⁴⁴ A probléma szanálásának Kirk önálló művet szentelt, *The American Cause* címmel. Bővebben:

Pogrányi Lovas Miklós: Háború és filozófia: Látószög blog, 2020. május 15.

⁴⁵ A társadalmi igazságosságról szóló nézeteit önálló esszében is megírta a *Review of Politics* számára.

hogy utódaikat táplálják és felneveljék. Joguk van rendezett élethez, és hogy a halálban megnyugvásra leljenek. Minden embernek joga van a saját érdekében megtenni mindent, amivel mások érdekeit nem sérti. Joga van továbbá mindahhoz, amit a társadalom a rendelkezésre álló eszközökkel őerte megtehet. Bár minden embert ugyanazok az alanyi jogok illetnek mega társadalomban, nem jogosult mindenki ugyanazokra a konkrét dolgokra: akinek egy részvénytársaságban öt shilling részesedése van, annak az embernek ugyanolyan kétségbevonhatatlan joga van a saját részére, mint annak, akinek ötszáz font értékű részesedése van. Arra azonban nincsen jogosultsága, hogy részvényei után ugyanakkora osztalékra tartson igényt. Azt pedig cáfolum, hogy ami a hatalom, a tekintély és az irányítás megosztását illeti, abból mindenkinek részesednie kellene. Ezek a jogok nem tartoznak a polgári társadalomban garantált alanyi jogok közé. Tudniillik a polgári társadalmat vizsgáljuk, melynek alapja a szokás.⁴⁶

Az embernek tehát joga van munkájának gyümölcséhez, örökségéhez, de nincsen joga másnak a javaihoz. Ez a legfőbb ér a jóléti állam ellen is: senkinek nincs joga ahhoz, hogy a józan ész és a jóérzés által diktált szolidaritáson túlmenően (magas adó formájában) elkobozza a tehetősebb, szorgalmasabb, vagy egyszerűen csak a szerencsésebb ember vagyonát, hogy azzal a saját irigységét csillapítsa. Kirk így fogalmaz:

„Az igaz keresztény ember meggyőződéséből fakadóan mindent megtesz annak érdekében, hogy enyhítse azoknak a szenvedését, akik nélkülözéstől vagy jogfosztástól szenvednek. A felebaráti szeretet erény, amelyet egy világ választ el az elvont jortól, ellentétben azzal, amit a francia forradalom radikálisai gondoltak. A felebaráti szeretet ajándék, amelyet a tehetősebb gyakorol a hátrányos helyzetű javára. A nagyvonalúságot nem iktathatjuk törvénybe, mint ahogy azt sem, hogy jogom van elirigyelni felebarátom vagyonát, hiszen ezzel a kapzsiság bűnét emelnénk törvényerőre. A valódi igazságosság garantálja tulajdonunk védelmét és a tehetségünknek megfelelő ellentételezést. Nem legitimálja a jogtalan haszonszerzést, és azt sem, hogy az egyént vagy egy társadalmi osztályt bármiféle elvont egyenlőség ürügyén vagyonából kiforgassanak. Az igazságos ember tisztában van azzal, hogy különbözünk erő, intelligencia, energia, szépség, ügyesség, önfegyelem, és egyéb örökölt vagy szerzett tulajdonságok tekintetében és szembefordul az olyan rendszerrel, amely egy hamis társadalmi egyenlőség nevében minden embert egyformának tekint. Nincsen nagyobb egyenlőtlenség annál, mintha ugyanazt megadjuk a törvénytisztelő, szorgalmas és takarékos embernek, amint a bűnözőnek, a lustának és a tékozlónak. Nem is beszélve arról, hogy az eltérő képességekkel rendelkező emberek eltérő ellentételezésre érdemesülnek. Hiszen a legnagyobb jutalom a tudós számára a szellemi munkát lehetővé tévő nyugalom, a katona számára a nyilvános elismerés, a visszavonulásra vágyó ember számára otthona békéje, az államférfi számára a jogszerűen gyakorolt hatalom, a mesterember számára, hogy jó minőségű portékát állíthat elő, a földműves számára, hogy birtokán szakértelmét kamatoztatva dolgozhat, a gyáros számára az igazi jutalom az előállított termék, a háziasszony számára pedig jól nevelt gyermekei. Az ezernyi ambíciót és képességet primitív módon pénzügyletté silányítani ostoba és irigy dolog. A társadalmat oly módon berendezni, hogy mindenfajta munkáért ugyanakkora fizetség járjon, ez bizony örök frusztrációt eredményez ember és ember között.”

A koreai háború különös tanulságokkal szolgált az amerikai politikai elit számára: azzal szembesültek, hogy a fogságba esett amerikai katonák könnyű prédájává váltak a marxista

---

⁴⁶ Vö. Burke 1844, 406 (Reflections on the Revolution in France). Saját fordítás.

indoktrinációnak. Hamar kiderült: a probléma gyökere abban rejlik, hogy az amerikaiak – ide értve az átlagos egyetemistát is – nincsenek tisztában azokkal az értékekkel, melyeken hazájuk nyugszik. Így kapott lekérést Russell Kirk egy olyan könyv megírására, mely tömören és közérthetően felvilágosítja az amerikai polgárokat az amerikai alkotmány, a piacgazdaság és a keresztény kultúra legalapvetőbb összefüggéseiről. Arra kérték: közérthető nyelven magyarázza el a hétköznapi olvasóknak - mindenekelőtt a katonáknak -, hogy pontosan mi a tétje annak a nagy küzdelemnek, mely a szabad világ és a kommunizmus között zajlik. Miben áll a nyugati civilizáció, a keresztény kultúra jelentősége; mi tette naggyá az Egyesült Államokat. Az amerikai kultúra kis kátéka 1957-re készült el, és az *American Cause* címet kapta. A könyv az Egyesült Államok háztartásainak tízezreibe jutott el, és számos utánnomást megért.

Russell Kirk munkásságát az tette egyedivé, hogy a konzervativizmust közel tudta vinni a kvalifikálatlan tömegekhez épp úgy, mit a politikai elithez, amelyre írásaival döntő hatást gyakorolt. Munkásságát elismerte Ronald Reagan, de mesterének vallja az Egyesült Államok volt alelnöke, Mike Pence is: hivatali működését azzal kezdte, hogy munkatársai számára olvasmányként írta elő Kirk műveit.

Azóta láthatjuk: Kirk szavai semmit nem veszítettek sem erejükből, sem érvényükből. Bernie Sanders 2016-ban már a skandináv-típusú szocializmus ígéretével kampányolt, Joe Biden pedig megkezdte a gigantikus jóléti állam kiépítését. Nagy társadalmi szinten megvalósítja azt, amit az Antifa és a BLM tüntetők fosztogatásaik során önkiszolgáló módon: a javak drasztikus újraelosztását és a társadalom mesterséges átszervezését, átnevelését.

Bibliográfia

Könyvek:

- Békés Márton: Az Amerikai neokonzervativizmus: egy kisiklott ellenforradalom. Budapest, Századvég: 2008.
- Edmund Burke: Reflections on the Revolution in France. 1790.
- The Works of John Adams. Boston, 1854, IX, 229.
- Egedy Gergely: Konzervatív gondolkodás és politika az Egyesült Államokban. Budapest: Századvég, 2014.
- Julius Evola: Lázadás a modern világ ellen. Magánkiadás, 2021.
- Friedrich August von Hayek: The Road to Serfdom. 1944.
- Gertrude Himmelfarb: Egy nemzet, két kultúra. Budapest: KKETTKK, 2020.
- Paul Gottfried: Conservatism in America: Making Sense of the American Right, Palgrave-Macmillan, 2007.
- Paul Johnson: Az amerikai nép története. Budapest: Akadémiai kiadó, 2016.
- George F. Kennan: Emlékiratok. Budapest, AJTK, 2020.
- Russell Kirk: The Conservative Mind. Chicago: Regnery, 1953.
- Russell Kirk: Program for Conservatives. Regnery, 1954.
- Russell Kirk: The American Cause. Chicago: Henry Regnery, 1957.
- Russell Kirk: Roots of American Order. ISI, 1974
- Russell Kirk: Amerika brit kultúrája. Budapest: MMA, 2020.
- Stephen Koch: Kettős szerepben. Budapest: KKETTKK, 2014.
- Harold D. Lasswell: Propaganda Technique in the World War. Ravenio Books, 1927.
- Lánczi András: A XX. század politikai filozófiája. Budapest: Helikon kiadó, 2007.
- Lánczi András: Modernség és válság. Leo Strauss politikai filozófiája. Budapest: Pallas Stúdió–Attraktor Kft., 1999.
- Lazarsfeld, Paul F. Radio and the Printed Page: An Introduction to the Study of Radio and Its Role in the Communication of Ideas. New York: Duell, Sloan, and Pearce, 1940.
- John Lukács: Az Egyesült Államok 20. századi története. Gyomaendrőd, Gondolat kiadó, 1988.
- Kecskés Pál: A keresztény társadalomelmélet alapelvei. Budapest, SZIT, 1938.
- A. James McAdams: A modernitás válsága. Budapest: Századvég, 2014.
- Megadja Gábor: A szabadság reakciós harcosai - A haladó politika közép-európai bírálata. Budapest: Századvég, 2019.
- George H. Nash: The Conservative Intellectual Movement in America Since 1945. NYC: Basic, 1976.
- George H. Nash: Reappraising the Right: The Past and Future of American Conservatism. 2009.
- Robert Nisbet: The Quest for Community New York: Oxford University Press, 1953.
- Wilhelm Röpke: Wilhelm Röpke: The Social Crisis of Our Time. University of Chicago Press, 1950.

Schmidt Mária: The Hiss Dossier: A Historian's Report (Behind the scenes of the showtrials of Central-Eastern Europe. A few additions to the history of the Alger Hiss case in the USA and the Rajk case in Hungary.) In: New Republic, New York, 1993. nov. 8.

Roger Scruton: The Meaning of Conservatism, Palgrave Macmillan, 2014.

Szerb Antal: A világirodalom története. Budapest: Révai, 1942.

Eric Voegelin: Új politikatudomány. Budapest: NKE, 2014.

Richard M. Weaver: Ideas Have Consequences. Chicago: The University of Chicago Press, 1948.

Folyóirat hivatkozások:

Russell Kirk: Social Justice and Mass Culture. The Review of Politics 16, no. 4 (October 1954): 438-51. o.

Bradley J. Birzer: The Conservatism of Robert Nisbet. The Imaginative Conservative. 2018. január 7.

Mezei Balázs: Thomas Molnar's Place in American Conservatism. Modern Age, 2015. június 15.